

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ГРОМАДЯНИНОВІ ДІЯМИ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ОВС У СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

О.О. Лов'як

*професор кафедри цивільного права і процесу
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ,
підполковник міліції*

Постановка проблеми. Обов'язком кожної людини є не вчинення ніяких дій, що завдають шкоду іншій особі, крім тих випадків, коли така поведінка може бути виправдана законодавчо. Аналіз законодавчої бази стосовно регулювання діяльності ОВС дозволяє встановити, що вона не містить безпосередньої вказівки про можливість відшкодування шкоди правомірно, але передбачає випадки відшкодування, які за своєю природою є правомірними (необхідна оборона, крайня необхідність та інші), вказуючи при цьому не на цивільно-правову відповідальність, а на відповідальність взагалі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У свою чергу, загальним питанням цивільно-правової відповідальності, а також окремим її аспектам приділяли увагу: М.М. Агарков, С.С. Алексєєв, І.А. Бірюков, Д.В. Боброва, С.М. Братусь, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, Г.В. Єрьоменко, Ю.О. Заїка, О.С. Йоффе, Н.С. Кузнецова, В.І. Курило, В.В. Луць, О.Ю. Піддубний, В.І. Семчик, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, Ю.В. Ярмоленко та інші.

Аналізуючи праці названих вчених, визначено коло питань, які досліджуються не в повному обсязі. Так, положення цивільного законодавства України дозволяють зробити висновок про недостатню визначеність правовідносин з відшкодування шкоди, завданої правомірно (як приклад – стан необхідної оборони). Проблема вимагає широкого пошуку в інших напрямках, зокрема всебічного наукового дослідження та впровадження ефективних заходів суспільної корекції у тих сферах, які таким дослідженням будуть визначені.

Саме звідси і виникає необхідність перегляду чинного цивільного законодавства, ліквідації його прогалин і суперечностей, а також норм з можливістю їх довільного тлумачення, що створюють передумови протиправної поведінки.

Мета статті. Виокремити основні завдання нашого дослідження, а саме:

- дослідити проблеми законодавчої регламентації настання цивільно-правової відповідальності за правомірні дії;
- з'ясувати системність та ускладнення правового регулювання відносин з відшкодування шкоди, завданої громадянину діями службових осіб ОВС у стані необхідної оборони;
- обґрунтувати необхідність внесення змін до цивільного законодавства щодо правового регулювання окресленої проблеми.

Основні результати дослідження. Таким чином, одним із способів самозахисту права є необхідна оборона. Самозахист права, відповідно до ст. 19 ЦК України, є однією з форм захисту цивільних прав від порушень і протиправних

посягань шляхом застосування протидії. ЦК не розкриває ознаки необхідної оборони, вони містяться у ст. 36 КК України. Сутність необхідної оборони полягає у правомірному заподіянні шкоди особі, яка здійснює суспільно небезпечне посягання, особою, яка реалізує своє право на захист інтересів, що охороняються, від суспільно небезпечних посягань, тому питання про відповідальність відпадає. Г.К. Матвеев, аналізуючи дії, скоєні в стані необхідної оборони пише, що це «дії, спрямовані на захист від посягань на інтереси держави, а також інтереси інших громадян та юридичних осіб. Такі дії завдають шкоди особі, але ця шкода є правомірною» [1, с. 32]. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 роз'яснює, що «стан необхідної оборони виникає не лише в момент суспільно небезпечного посягання, але і при наявності реальної загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється» [2]. Особливістю є те, що посягання не перестає бути наявним, якщо воно лише зупинено і в будь-який момент може розпочатися знову. Наприклад, Ф., керуючи власним автомобілем, грубо порушив ПДР. На жести інспектора ДАІ з вимогою зупинити авто навпаки підвищив швидкість. На одній з вулиць йому перегородила шлях спецмашина ДАІ, але Ф. об'їхав машину по тротуару та збив працівника ДАІ. Під час переслідування Ф. погрожував пістолетом (який потім виявився макетом). На іншій вулиці він став на великій швидкості об'їжджати встановлену перешкоду, але забуксував на клумбі і працівник ДАІ встиг відкрити двері автомашини Ф. повиснувши на ній, і в такому положенні проїхав кілька десятків метрів. При цьому Ф. намагався зіштовхнути працівника ДАІ. Міліціонер пострілом з табельної зброї вбив Ф. У цій ситуації, з урахуванням усіх обставин справи, органи досудового слідства з'ясували, що небезпека життю та здоров'ю громадян і працівників ДАІ була реальною, а поведінка Ф. суспільно небезпечною [3, с. 243].

Однією з важливих умов правомірності захисту є недопустимість перевищення меж необхідної оборони. Перевищення цих меж визнається невідповідність захисних заходів характеру і безпеці посягання. «Перевищенням меж необхідної оборони є неправомірною дією – пише Є.О. Харитонов, – кумуляцією двох правопорушень – кримінального та цивільного» [4, с. 757]. Так, народний суд Ростова-на-Дону визнав неправомірною поведінку громадянина, який пострілом з рушниці заподіяв тілесні ушкодження підліткові, який крав з його саду фрукти. Суд не визнав у діях громадянина наявності стану необхідної оборони і засудив його не за тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони, а за умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Із заподіювача шкоди були стягнуті збитки, пов'язані з відновленням здоров'я потерпілого. Цивільне законодавство в оцінці об'єктів цивільно-правового захисту не надає встановленої градації, що охороняється законом прав та інтересів громадян, юридичних осіб і держави. Суд повинен робити такий висновок кожного разу в конкретному випадку, беручи до уваги, що цивільне право враховує будь-який інтерес як кредитора, так і боржника [5; 6, с. 83].

Інститут необхідної оборони має певні особливості застосування щодо окремих правовідносин. Наприклад, право кожного громадянина на необхідну оборону перетворюється для працівника ОВС в обов'язок на оборону в усіх тих випадках, коли має місце суспільно небезпечне посягання на життя, здоров'я, права і свободи громадян, інтереси суспільства і держави, а також на нього самого або членів його родини. При цьому він зобов'язаний використовувати всі засоби

впливу, не зупиняючись перед застосуванням сили та зброї. Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань» (абз. 1 п. 8); «суди зобов'язані суворо додержуватись законів, спрямованих на захист представників влади, працівників природоохоронних органів, воєнізованої охорони та інших осіб при виконанні ними службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників». Правом на необхідну оборону працівники міліції володіють нарівні з усіма без винятку громадянами, але слід підкреслити, що не може бути застосована сила, що перевищує необхідні для цього межі. Силою, що перевищує необхідну для виконання завдань міліції межю, слід визнавати таку, що завдана особі, яку затримують, шкоду, явно непропорційну небезпечності посягання та ситуації захисту. Щоб застосування сили було правомірним, необхідна наявність правової та фактичної підстав застосування сили, взятих у їх сукупності. Правова підстава – це наявність складу правопорушення у діях особи, а фактична – необхідність негайного його припинення із застосуванням сили.

Виконання покладених на міліцію обов'язків із застосуванням сили допускається тільки в тих випадках, коли ненасильницькі заходи вичерпані і не принесли позитивного результату або коли обставини свідчать про те, що ненасильницькі методи не дадуть позитивного результату. Спричинення смерті або тілесних ушкоджень не є метою застосування сили. Метою її застосування повинно бути припинення протиправного посягання, затримання особи, яка його вчинила, або запобігання шкідливим наслідкам, що загрожують життю, здоров'ю, майну громадян. Особливість умови, що розглядається стосовно органів внутрішніх справ – це врахування всієї сукупності обставин, за яких здійснюється перевищення меж або оцінка мінімуму заподіяння шкоди, а також кваліфікація поведінки особи, що захищає своє право. Стан необхідної оборони, на наш погляд, повинен також характеризуватися правильною оцінкою ситуації, що виникає. Нерідко дати таку оцінку працівникові правоохоронних органів досить важко. Наприклад, показовою є подія березня 1988 р., пов'язана з захопленням літака сім'єю Овечкіних. Під час затримання злочинців виникла перестрілка, в результаті чого дев'ять осіб, враховуючи злочинців, екіпаж і пересічних громадян загинули, шістнадцять осіб отримали поранення, а літак вартістю один мільйон рублів згорів [7, с. 17-18].

Іншою важливою особливістю аналізованої норми ЦК України стосовно необхідної оборони є питання відшкодування шкоди третім особам. Так, якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію (ч. 2 ст. 1169 ЦК).

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що: по-перше, здійснюючи право на необхідну оборону, за умови не перевищення їх меж, є правомірним, а заподіяна шкода не підлягає відшкодуванню; по-друге, якщо для громадян такі дії є правом, то для працівників органів внутрішніх справ (та інших силових структур) – це передбачений нормативними актами обов'язок; по-третє, якщо

для громадян при здійсненні права на самозахист є неприпустимим перевищення меж допустимості такого захисту, то для працівників силових структур, у тому числі ОВС, такі межі характеризуються правовими та фактичними підставами застосування сили, взятими у сукупності. Цивільно-правова відповідальність при перевищенні меж необхідної оборони виникає у зв'язку з протиправним заподіянням шкоди майну, здоров'ю чи життю. В цьому аспекті зазначимо, що існує поняття «мінімум можливості спричинення шкоди». Це така мінімальна шкода, без якої виконання покладених на міліцію завдань є неможливим. У деяких випадках спричинення смерті і буде тією мінімальною шкодою, яка може запобігти більш серйозним наслідкам. Так, працівник міліції не буде нести відповідальність за вбивство з табельної зброї злочинця, який погрожує розправою заручнику або вибухом гранати, що знаходиться в його руці. Особливість умови, що розглядається стосовно органів внутрішніх справ, це врахування всієї сукупності обставин, за яких здійснюється перевищення меж, або оцінка мінімуму заподіяння шкоди, а також кваліфікація поведінки особи, що захищає своє право. Такої ж думки дотримується Н.С. Малєїн. «Вирішуючи питання про виникнення цивільної відповідальності, – пише Н.С. Малєїн, – необхідно враховувати вину як спричинювача шкоди, так і потерпілого» [8, с. 24-26]. Оскільки під час необхідної оборони особа може чинити дії, що можуть підпадати під ознаки не лише цивільних, але й адміністративних і кримінальних правопорушень, а також захищатися не лише від цивільних, але й адміністративних та кримінальних правопорушень, питання самооборони регулюється цивільним, адміністративним та кримінальним законодавством, а вирішення питань щодо того, чи перебувала особа в стані необхідної оборони і діяла в її межах, доводиться вирішувати не лише органам досудового слідства, але й міліції. Характерною ознакою цих дій є властива їм правомірність заподіяння шкоди. Така правомірність ґрунтується або на суб'єктивному праві, або на юридичному обов'язку, або на владних повноваженнях [9, с. 248]. Положення цивільного, кримінального й адміністративного законодавства щодо необхідної оборони як заходу самозахисту є взаємодоповнюючими, де норми ЦК України закріплюють загальні критерії правомірності самозахисту, КК і КпАП України спеціальні, оскільки присвячені правомірності здійснення одного із заходів самозахисту – необхідної оборони. Проте службові особи ОВС, потрапляючи у ситуації, пов'язані з реалізацією права на самооборону не повинні забувати, що у кримінальному праві, на відміну від цивільного, існує презумпція невинуватості. Однак практика розгляду цієї категорії справ свідчить, що частіше за все до кримінальної відповідальності притягається особа, яка вдалася до самооборони (а не той, хто вчинив суспільно небезпечне посягання), і лише на більш пізніх стадіях процесу застосовується відповідний закон щодо звільнення від відповідальності. Таким чином, особа, яка обороняється, потрапляє у невідгідне становище, вона змушена захищати себе і від висунутого обвинувачення, хоча ніякого правопорушення не замислювала, діяла зі спонукань, які схвалюються суспільством [10, с. 113; 11, с. 61-62]. Наприклад, вироком Маріїнського районного суду Донецької області від 22 лютого 2001 р. А.В. було засуджено за ч. 3 ст. 101 КК України на п'ять років позбавлення волі у ВТК посиленого режиму. Під час перегляду справи судова колегія Верховного Суду України встановила, що він перебував у стані необхідної оборони, що підтверджувалося численними

доказами. На цій підставі А.В. був виправданий за відсутністю в його діях складу злочину [12, с. 16-17]. Ставлення органів, які здійснюють слідство та вирішують справу по суті, красномовно ілюструє положення середньовічного нормативного акта Кароліни (1532 р.): якщо хтось під час виявлення злочинного діяння виявить бажання скористатися посиленням на стан необхідної оборони, а обвинувач не визнає цього, то на винуватця покладається обов'язок довести перед судом необхідність оборони, на яку він посилається. Якщо ж винний не доведе цього, то він визнається винним [13, с. 144; 14; 15].

З іншого боку, самі працівники ОВС, як і будь-які інші особи, мають право на самозахист. Проте межі цього права мають певні особливості, які стосуються не лише порядку застосування вогнепальної зброї, але й фізичної сили. Закон передбачає для працівників ОВС певні обмеження порівняно з іншими особами щодо самозахисту шляхом застосування сили та спеціальний порядок застосування зброї. Наприклад, Ю.І. Осіпов зазначає, що «американське кримінально-процесуальне право містить положення про те, що арешт як захід примусу перебуває під контролем судової влади і за винятком тяжких злочинів його застосування неможливе без відповідного судового рішення. Але на практиці, – продовжує автор, – більшість арештів здійснюється без ордеру, на основі правил «розумної підстави» або «розумної підозри», що закріплені в судових рішеннях. Ці правила виходять з того, що патрульному достатньо запідозрити особу в скоєнні злочину, щоб виникла підстава для арешту» [16, с. 13]. В поліцейській практиці набув широкого застосування принцип «зупини та обшукай» відповідно до якого, поліцейський може зупинити людину, до якої в нього з'явилась підозра, і вимагати, щоб вона назвала своє ім'я, місце мешкання, куди прямує. При цьому може бути здійснений особистий обшук людини [17, с. 20; 18-20]. Федеральне законодавство не встановлює чітких умов за яких поліція може застосувати заходи фізичного впливу та вогнепальну зброю. Якщо справа стосується запобігання насильницьким злочинам, захисту людей від злочинців, американські поліцейські вільно і легко використовують вогнепальну зброю, не боячись відповідальності. З іншого боку, Ю.І. Осіпов наголошує, що коли поліцейський припустився помилки у здійсненні своєї діяльності, то він не несе практично ніякої відповідальності. Швидше за все суд не прийме докази, зібрані патрульними і на цьому непорозуміння вважається вичерпаним.

Проте не можна погодитися з тим, що особи, які не є працівниками ОВС, у разі застосування засобів активної протидії, навіть якщо це призвело до поранення або загибелі нападника, не повинні сповіщати про це відповідні органи влади. Ця думка прямо суперечить, наприклад, п. 30 Постанови Кабінету Міністрів від 7 вересня 1993 р. № 706 «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії», відповідно до якого: по-перше, перед застосуванням вказаних засобів громадянин, якщо є можливість, зобов'язаний попередити нападника про свій намір їх застосувати; по-друге, якщо внаслідок їх застосування нападникові заподіяно тілесних ушкоджень або він загинув, громадянин зобов'язаний негайно викликати карету швидкої медичної допомоги, вжити заходів забезпечення охорони місця події та сповістити про це ОВС і прокуратуру [21, с. 17]. Під час здійснення своїх обов'язків працівники ОВС можуть втручатися у сферу

прав інших осіб. Якщо це відбувається у випадках та порядку, вказаних у законі (наприклад, ч. 2 ст. 30 Основного Закону, ст. 11 Закону України «Про міліцію»), то ці дії є правомірними, що позбавляє особу, про права якої йдеться при цьому, права на самозахист. Однак певні особливості має оперативно-розшукова діяльність. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам за наявності підстав вказаних у ст. 6 цього Закону, надається, зокрема, за рішенням суду, право негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи й інші предмети, які можуть бути доказами підготовки або вчинення злочину, отримувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника у приміщення, транспортний засіб, на земельну ділянку тощо. Оскільки ці засоби є негласними, особі офіційно не повідомляється про їх застосування. У зв'язку з цим актуальним стає питання: якщо особа виявляє такі ознаки втручання у своє особисте життя, чи має вона право шляхом самозахисту припинити їх та відновити порушені права (видворити, у тому числі силою, зі свого житла, земельної ділянки, автомобіля тощо). Об'єктивно дії щодо порушення особистих немайнових прав у цьому випадку є правомірними, що виключає право особи на самозахист. Дії особи, яка помилково вважає такі дії протиправними, підпадають під ознаки уявної оборони, і якщо особа не перевищує межі необхідного захисту, що був би допустимий у разі реального посягання, то вона не несе кримінальної відповідальності (ст. 37 КК України), що не виключає неправомірності таких дій, а отже, права співробітника на самозахист. Наприклад, у пар. 231 Німецького цивільного укладення вказується, що обов'язок відшкодувати завдану шкоду під час уявного самозахисту покладається на особу лише у випадку, коли помилка ґрунтується на необережності. Аналогічне положення може бути виведене із загальних норм ЦК України, відповідно до якого особа відповідає за загальним правилом за винні дії, проте не за випадок. У ситуації наведеній вище особа, яка помилялася щодо протиправності порушення її прав, не зобов'язана відшкодувати завдану шкоду, оскільки вона об'єктивно не могла знати про правомірність цих дій. Цікавою є пропозиція щодо надання особі, поведінка якої викликала неправильне уявлення відносно існування неправомірного посягання на особу, можливості застосувати силу для захисту від дій останньої лише у випадку, коли цього не можна уникнути.

Одним із прав оперативних підрозділів відповідно до ст. 8 вказаного Закону є проникнення до злочинної групи негласного співробітника. Додатковою гарантією захисту життя та здоров'я такої особи є положення ст. 43 КК України, відповідно до якого не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі або злочинній організації з метою припинення їх злочинної діяльності або запобігання їй. Така особа нестиме кримінальну відповідальність лише за вчинення у складі таких груп чи організацій особливо тяжкого злочину, що вчиняється навмисно та пов'язаний з насиллям над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого навмисно і пов'язаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому, або настанням інших тяжких чи особливо тяжких наслідків. Проте не є коректним висловлення, що в цьому випадку держава санкціонує скоєння такою особою дій, які формально підпадають під ознаки

злочину [22, с. 61]. Держава вказує на те, що особа, яка виконує спеціальне завдання, не буде нести кримінальну відповідальність за такі дії, оскільки їх вчинення зумовлені тими функціями, які вона виконує, а не її свідомим намаганням вчинити злочин. Проте такі дії все одно є протиправним порушенням відповідних прав, відстоюючи які, особа може застосувати заходи самозахисту. Навіть якщо особа і не знає про завдання «агента», вона не повинна співвідносити цінність своїх благ із завданням цього «агента», а має право захищати свої права від порушень і вимагати відшкодування завданих збитків. Останнє твердження ґрунтується на положенні ст. 3 Конституції України, відповідно до якої особа, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Життя та здоров'я будь-якої особи не можуть бути принесені в жертву інтересам збереження «легенди» чи життя «агента» і знешкодження банди. Отже, закріплення права особи на самозахист внесло певні корективи в роботу правоохоронних органів, поставило багато запитань щодо його практичної реалізації та відповідної кваліфікації працівниками ОВС.

Іншим аспектом дослідження правової природи відшкодування шкоди, завданої правомірно або при самозахисті, у діяльності ОВС є випадки, які встановлені законом. Аналіз чинного законодавства України з питань діяльності органів внутрішніх справ свідчить: по-перше, про наявність специфічних прав та обов'язків, які притаманні лише правоохоронним структурам. Важливого значення для дослідження цього питання набуває законодавчо закріплена можливість залучення на добровільних засадах до виконання службових обов'язків ОВС громадськості. Це дає змогу виділити випадки заподіяння шкоди при виконанні професійних чи службових обов'язків; по-друге, Закон України «Про оперативнорозшукову діяльність» у ст. 12 передбачає такі терміни, як *«професійний ризик»*, *«затримання особи, в діях якої є ознаки злочину»*. Це дає змогу виділити випадки та проаналізувати правову природу правомірного заподіяння шкоди, коли особа (безпосередньо працівник ОВС чи негласний співробітник) перебуває у стані професійного ризику. Закон визначає, що відповідальність за таких умов не настає (при цьому не конкретизує, яка саме відповідальність не настає) і ці дії не є злочином. Але ж злочину може і не бути, а наявність шкоди такі випадки можуть супроводжувати; по-третє, кримінальний закон, відомчі нормативні акти та закони України передбачають такі випадки, як *виконання наказу чи розпорядження* (ст. 1 ЗУ «Про Дисциплінарний статут ОВС» передбачає, що службова дисципліна осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ полягає у додержанні порядку і правил встановлених законодавством, статутами ... і наказами начальників органів внутрішніх справ), а також, як ми зазначали, *виконання спеціального завдання для попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи* (ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»). Знову ж таки, за умов правомірності, ці дії не визнаються злочином, але наявність шкоди (майнової чи моральної) перебуває в об'єктивній залежності від такого роду діяльності. Таким чином, проведений аналіз дозволяє виділити інші випадки заподіяння шкоди правомірно так само як і у випадках здійснення самозахисту, які не передбачені ЦК України, але певним чином окреслюються у нормативних актах та безпосередньо стосуються діяльності ОВС.

Цією статтею ми ні в якому разі не ставимо крапку в дослідженнях проблем відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності. Окреслені проблеми потребують подальшого вивчення, а наукові здобутки – впровадження в соціальне і правове буття.

Висновок. Оскільки, стаття присвячена проблемним аспектам здійснення права на самозахист (на прикладі необхідної оборони), *зазначимо, що подальшими напрямками дослідження у цій сфері можуть бути наступні проблемні аспекти:*

- цивільне законодавство в оцінці об'єктів цивільно-правового захисту не наводить чіткої градації, що охороняється законом прав та інтересів громадян, юридичних осіб і держави. Суд повинен робити такий висновок кожного разу в конкретному випадку, беручи до уваги, що цивільне право враховує будь-який інтерес як кредитора, так і боржника;

- визначення проблемних аспектів при завданні шкоди у стані крайньої необхідності;

- межі здійснення права на самозахист стосовно співробітників ОВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Матвеев Г.К.* Основания гражданско-правовой ответственности. – М. : Юрид. лит., 1970. – 311 с.

2. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах: (за станом на 1 лютого 1995 р.). – К. : Юрінком, 1995. – 472с. – (№ 1/1995 Бюлетень законодавства й юрид. практики України).

3. *Донцов С.Е., Глянцев В.В.* Возмещение вреда по советскому законодательству. – М. : Юрид. лит., – 1990. – 272 с.

3. Цивільний кодекс України: Коментар. – [2-е вид. зі змінами станом на 15 січня 2004 р.]. – Х. : ТОВ «Одісей», 2004. – 856 с.

4. *Калмыков Ю.Х.* Принцип всемерной охраны социалистической собственности в гражданском праве. – Саратов, 1987.

5. *Шевченко А.С.* Возмещение вреда, причиненного правомерными действиями. – Владивосток, 1989. – С. 83.

6. *Шинкарев Л.* Жертвоприношение // Огонек. – 1989. – № 26. – С. 17-18.

7. *Малеин Н. С.* Возмещение вреда, причиненного в состоянии необходимой обороны и крайней необходимости // Советская юстиция., – 1964. – № 20. – С. 24-26.

8. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]. / За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.

9. *Антошок О.І.* Діяльність ОВС та право особи на самозахист цивільних прав та інтересів // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наукових праць. – Донецьк, 2003. – Вип. 2. – С. 111-119.

10. *Юшков Ю.Н.* Институт необходимой обороны и его роль в борьбе с преступностью в современных условиях // Государство и право. – 1992. – №4. – С. 61-66.

11. Висновок суду про те, що потерпілий, захищаючи себе і своє майно від нападу озброєного злочинця, не перебував у стані необхідної оборони, визнано помилковим: Ухвала колегії суддів палати з кримінальних справ Верховного Суду України від 23 жовтня 2001 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 2 (30). – С. 16-17.

12. Хрестоматія по історії государства и права зарубежных стран: учеб. пособие для вузов / Под. ред. З.М. Черниловского. – М. : Юрид. лит., 1984. – 472 с.

13. Сборник документов по всеобщей истории государства и права / [ЛГУ; Сост.: проф. К.Е. Ливанцев]. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 141с.

14. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / Под ред. акад. В.М. Корецкого. – М. : Юрид. лит., 1961. – 950 с.

15. *Oсuнов Ю.И.* Организация патрульно-постовой службы местной полиции США: учебное пособие. – М. : Акад. МВД СРСР, 1990. – 73 с.

16. *Sampson F.* General police duties 1998/99 / Blackstone's police manual. Blackstone press limited. 1999. 257 p.

17. *English J., Card R.* Police law. Butterworths London, Edinburgh, Dublin : 1999. 829 p.

18. *Clayton R., Tomlinson H.* Police actions: a practical guide . – 1997. – 175 p.

19. The police and legal systems in England, Wales and Northern Ireland / National police training. 1995. 25 p.

20. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: Постанова Кабінету Міністрів від 07 вересня 1993 року № 706 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – №1. – Ст. 17.

21. *Гориславський К.О.* Додаткові межі та гарантії права самозахисту життя та здоров'я для окремих категорій державних службовців // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наукових праць. – Донецьк, 2002. – № 3. – С. 53-62.

Лов'як О.О. Відшкодування шкоди, завданої громадянину діями службових осіб ОВС у стані необхідної оборони

Стаття присвячена проблемним аспектам здійснення права на самозахист шляхом дослідження такого з його видів як необхідна оборона.

Ключові слова: шкода, відшкодування шкоди, необхідна оборона, самооборона, цивільне законодавство.

Ловьяк О. О. Возмещение ущерба, причиненного гражданину действиями служебных лиц ОВД в состоянии необходимой обороны

Статья приурочена проблемным аспектам осуществления права на самозащиту путем исследования такого его вида как необходимая оборона

Ключевые слова: вред, правомерный вред, возмещение вреда, необходимая оборона, самозащита, гражданское законодательство.

Loviak O.O. Compensation of damages to a person caused by actions of Internal Affairs officials in cases of necessity defence

The article is devoted to the problematic issues of using the right to self-defence by investigating the necessity defence cases as one of its forms.

Key words: damage, compensation of damages, necessity defence, self-defence, civil legislation.

Стаття надійшла до редакції 08.09.11.